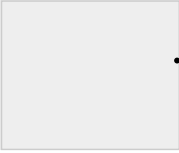
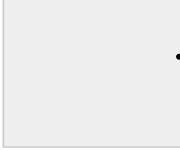
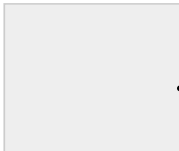
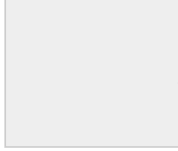
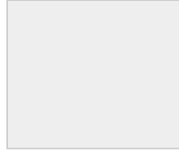
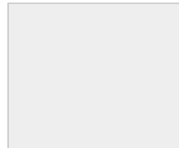

- День бабака в Кловському палаці або як очільник суддівської мафії намагається обнулити власну історію через нову суддю
- Квітневе фаєр-шоу на російських НПЗ та фінальний акорд міфу про непереможну країну-бензоколонку
- Українське море Туапсе та як сто років тому Чорноморська губернія тікала від російського хаосу в УНР
- Замкнене коло "відкатної" відбудови: як мільярди на прифронтові школи перетворюються на пил за лічені хвилини
- Американський десант на вихід та європейська безпека в режимі очікування дива від України
- Чому сьогодні світом керують привиди холодної війни

Розсекречені архіви радянських спецслужб: агент МДБ УРСР «Д-2» перевірку в СБ ОУН не пройшов

ПЕРСОНИ | ПТ, 2026-04-24 08:30

[Версія для печати](#)

Служба безпеки ОУН в усі періоди докладала неабияких зусиль, щоб не допустити проникнення до лав організації більшовицької агентури. Для цього була вибудована ціла система заходів, перевірок і дізнань, нерідко доволі жорстких.

Чекісти про це добре знали. Тож, готуючи до впровадження в керівні структури ОУН чергового агента, намагалися ретельно розробляти йому «легенду». Про те, як це здійснювали одні і які контрзаходи застосовували інші, розповідають розсекречені документи з архівних фондів Служби зовнішньої розвідки України.

У празькій тюрмі

У середині липня 1945 року до Української греко-католицької церкви у Празі зайшов помолитися високий стрункий худорлявий чоловік років тридцяти із невеликими вусами і зачесаним нагору волоссям на голові. Ще сподівався побачитися з кимось із земляків і знайомих, щоб звернутися по допомогу в отриманні документів для переходу німецького кордону і потрапляння до Мюнхена. То був Василь Чижевський, кур'єр Степана Бандери. Він повертався із західноукраїнських земель, де ще в січні за завданням керівника Закордонного центру ОУН розшукав Головнокомандувача УПА Романа Шухевича, передав йому пошту й необхідні усні директиви.

У церкві зустрів давнього знайомого по роботі в ОУН Ярослава Мороза. Той сказав, що збирається поїхати до Львова, щоб розшукати сім'ю і виконати певні завдання, отримані від керівництва ОУН. Зокрема, серед іншого, мав розшукати кур'єра на псевдо «Демид», якого С. Бандера ще пів року

тому послав із завданням і від якого досі не було жодних звісток. В. Чижевський зізнався, що це його псевдо і йдеться саме про нього. Тоді Я. Мороз дістав записку, адресовану йому. У тексті зазначалося, що він мав негайно повернутися до Мюнхена.

Я. Мороз допоміг товаришу з отриманням документів. Після цього вирішили спершу разом їхати на зустріч зі С. Бандерою, про все доповісти і вже тоді приймати подальші рішення. Така зустріч відбулася наприкінці липня 1945 року в австрійському Інсбруку. На ній кожен отримав нове завдання на західноукраїнських землях. Як зазначається в розсекречених архівних документах, С. Бандера заявив, що В. Чижевський «буде зв'язковим між ним – Бандерою і керівництвом ОУН у Західній Україні, а після того, як він налагодить цей зв'язок, Бандера збирався призначити його керівником зв'язку Головного Проводу ОУН» (ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 30. – Т. 2. – Арк. 247).

Читайте також: **Розсекречені архіви: спецоперації КДБ СРСР проти закордонних центрів ОУН**

Тоді ж вирішили, що кордон нелегально перейдуть разом на Закарпатті, а далі – кожен за своїм планом. В. Чижевський знову мав зустріч із Р. Шухевичем. Від нього повертався з письмовими звітами про діяльність ОУН і УПА, стан справ у греко-католицькій церкві та іншими документами. Але при спробі перетину чехословацько-німецького кордону спіткала невдача. Як свідчать архівні документи, на початку грудня 1945 року він приїхав до Праги. Там мав очікувати на приїзд провідних діячів українського підпілля Дмитра Маївського – члена Бюро Проводу ОУН(б), генерал-політвиховника УПА на псевдо «Тарас» і Дмитра Грицяя – генерал-хорунжого, керівника Головного військового штабу УПА на псевдо «Перебийніс». Із ними контактував ще під час перебування у Р. Шухевича і тоді ж передав їм вказівку С. Бандери, щоб прибули до Мюнхена для обговорення планів подальшої роботи.

У Празі В. Чижевський домовлявся про їхнє тимчасове розміщення на конспіративних квартирах. Крім того, повинен був забезпечити необхідними документами для пересування в американській зоні окупації Німеччини і організувати для них безпечний перехід кордону. Спершу ж мав сам податися до Мюнхена за документами і повернутися за «Тарасом» і «Перебийнісом». Але був захоплений чехословацькими прикордонниками і доправлений до празької тюрми.

Не дочекавшись повернення В. Чижевського, високопоставлені представники ОУН із Краю через два тижні вирішили самостійно переходити кордон і так само були затримані. При цьому Д. Маївський застрелився, щоб у нього не змогли вибити жодних зізнань під час допитів у тюрмі. Д. Грицяй невдовзі наклав на себе руки в тюремній камері. Від нього також нічого не дізналися. Ще один, «Дорко» (Теодор Рекетчук), який супроводжував їх і в той період відповідав в ОУН за кур'єрський зв'язок між Прагою і Мюнхеном, зумів утекти з тюрми. Із В. Чижевським було все по-іншому.

Дізнавшись про арешт товариша, Я. Мороз спробував через свої можливості організувати йому втечу. Але з цього нічого не вийшло. Тоді він поїхав до С. Бандери, щоб порадитися, як діяти далі. Доповів, що Москва хоче якнайшвидше забрати затриманого собі. Застерігав, що це загрожує великими неприємностями для всієї організації, мовляв, чекісти на допитах виб'ють із В. Чижевського усі зізнання. Як свідчать архівні документи, у Мюнхені вирішили ще раз спробувати організувати йому втечу, а в разі неможливості – передати в камеру отруту. Але з цього нічого не вийшло. 11 січня 1946 року заарештованого перевезли до Берліна, звідти – до Москви, а невдовзі – до Києва і помістили у внутрішню тюрму мдб урср.

Тим часом Я. Мороз отримав від С. Бандери нове завдання – піти самому замість В. Чижевського на зустріч із Р. Шухевичем. Той поїхав на західноукраїнські землі завершився арештом і вербуванням кур'єра з присвоєнням йому чекістами псевдо «Зірчин». Навесні 1947 року Служба безпеки Закордонних частин ОУН викрила «Зірчина», підловивши його на конспіративних контактах із радянськими представниками за кордоном. Після допитів і зізнань йому винесли смертний вирок за зраду.

Читайте також: **Українська повстанська армія. Розвідча служба (1945–1955 рр.)**

У внутрішній тюрмі мдб урср у Києві

У той час, коли Я. Мороз ще тільки збирався йти на зустріч із Р. Шухевичем, В. Чижевського вже допитували у внутрішній тюрмі мдб урср у Києві. Справі надавали особливого значення. Вона отримала назву «Д-2». Під цим кодовим позначенням проходив і головний фігурант. Унаслідок перевірки за оперативними обліками з'ясували, що він заарештовувався органами НКВС урср ще в жовтні 1939 року після встановлення на західноукраїнських землях радянської влади. Тоді його підозрювали у причетності до діяльності ОУН, але він це рішуче заперечував. Тож його з-під варти звільнили. Водночас схилили до співробітництва, обрали агентурне псевдо «Лис», відібрали підписку й обіцянку надавати інформацію про діячів ОУН та УНДО, з якими він контактував. Як свідчать матеріали ще тієї старої справи, Я. Чижевський нібито пообіцяв це робити, але насправді від співпраці ухилився і зник. Про все це він нібито нікому ніколи не розповідав.

За нових обставин йому пригадали минулі «гріхи» і попередили, щоб надалі не хитрував. Речові докази, вилучені в кур'єра, вже підтверджували антирадянську діяльність і контакти з підпіллям ОУН. Тож йому радили в усьому добровільно зізнатися, інакше погрожували зробити це в інший спосіб. В. Чижевський обрав перший варіант. Багатосторінкові протоколи допитів і власноруч написані зізнання й характеристики на провідних діячів ОУН свідчать про те, що він розповів усе, до чого мав стосунок. Із цих зізнань чекісти склали повний життєпис і психологічний портрет заарештованого.

Згідно з цими документами, Василь Миколайович Чижевський народився у 1913 році в селі Бабин-Зарічний Калуського повіту (нині – Івано-Франківська область). До лав ОУН його залучив у 1930 році однокашник Олександр Луцький під час навчання в гімназії. У різні періоди в ОУН мав псевдо «Артим», «Денис», «Дячук», «Демид». Неодноразово заарештовувався польською поліцією за підпільну націоналістичну діяльність. У 1939 році після встановлення радянської влади на Західній Україні втік до Кракова. Працював в Українському допомоговому комітеті і водночас помічником

фінансового референта Центрального Проводу ОУН. Навчався у старшинській школі. Тоді ж познайомився зі С. Бандерою, М. Лебедем та іншими провідними діячами.

Упродовж 1941–1942 років В. Чижевський був керівником ОУН у Станіславській області. Брав участь у роботі II Великого збору ОУН у Кракові (1941 р.). У роки Другої світової війни певний час керував пунктом зв'язку Центрального Проводу ОУН. У 1943–1944 роках був ад'ютантом командира УПА-Захід О. Луцького. Наприкінці 1944 року став особистим кур'єром С. Бандери. З ним зустрівся 20 грудня 1944 року в Кракові. Про це докладно розповів на допиті – про те, що кілька днів мешкав із ним в одній квартирі, про отримане завдання налагодити зв'язок із підпіллям на західноукраїнських землях. Невдовзі в Мюнхені одержав конкретні вказівки щодо розшуку Р. Шухевича і спілкування з ним.

Після того, як чекісти задокументували всю необхідну їм інформацію про діяльність ОУН, вони знову поставили В. Чижевського перед вибором: або суд, вирок і заслання, або вихід на волю і робота на мдб за кордоном. Він обрав другий варіант. При цьому його попередили, що в разі нещирості доведуть факт його співпраці з органами мдб до керівництва ОУН, і це стане для нього смертним вирокком. Він це й сам добре розумів. Але свого рішення не змінив.

29 серпня 1946 року з Києва до Москви на ім'я міністра держбезпеки В. Абакумова надіслали спецповідомлення, в якому зазначалося таке: «З урахуванням становища "Д-2" в організації ОУН, його довірчих взаєностосунків із Бандерою та наявності близьких зв'язків із визначними оунівцями, а також його позитивної поведінки під час слідства вважаємо можливим його вербування і виведення за кордон за "легендою", що додається, для виконання наших завдань із впровадження до Закордонного центру організації українських націоналістів бандерівського спрямування і розробки їх антирадянської діяльності, а за сприятливого осідання й роботи використати агента для ліквідації Степана Бандери» (ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 30. – Т. 4. – Арк. 14).

Читайте також: **Розсекречені архіви: УПА. «За свободу поневолених народів!»**

Після отримання згоди з Москви вербування документально оформили, відібрали підписку, обрали оперативний псевдонім «Д-2» за назвою справи і сфотографували агента «на пам'ять» у компанії оперативних працівників. Так само, як це робили у випадку із «Зірчиним» та іншими агентами. Невдовзі його поселили на конспіративній квартирі в Києві і почали готувати до виведення за кордон та впровадження у керівні ланки ОУН.

У «легенду» для «Д-2» мдб кілька разів вносило корективи. У листуванні з цього приводу між Києвом і Москвою йшлося про те, що після повернення Служба безпеки ЗЧ ОУН ретельно перевірятиме його розповідь і кожне пояснення, шукатиме свідків та очевидців для підтвердження його слів. В остаточному варіанті мав розповідати, що після затримання чеськими прикордонниками пояснював слідчим у празькій тюрмі, що нібито наприкінці війни перебував у нацистському концтаборі «Маутгаузен» і був звільнений американськими військами. Насправді так і було. Після цього подався розшукувати сім'ю на Закарпатську Україну, звідки нібито був родом. Там дізнався, що рідні були вивезені до Німеччини на примусові роботи. Тож вирішив поїхати туди для їх розшуку. Слідчі нібито в таку історію повірили, звільнили з в'язниці і передали до радянського репатріаційного табору. Потім його перевели до табору «Бухенвальд». Там він, не бажаючи повертатися до срср, підмовив двох німців до втечі й у такий спосіб опинився на волі і приїхав до Мюнхена.

Із такою «легендою» «Д-2» відрядили до Москви. Звіди передали берлінській резидентурі мдб срср, співробітники якої через свої канали переправили його 19 травня 1947 року до Західної Німеччини.

Читайте також: **Оприлюднено тисячі документів НКВС про боротьбу з УПА**

У тюрмі СБ ЗЧ ОУН

Перед виведенням за кордон із агентом відпрацювали основні й запасні способи зв'язку, паролі, кодовані фрази, надали адреси, на які він мав надсилати листи і куди приїздити на зустрічі. Тим часом минав місяць за місяцем, а жодних звісток не було. Лише в серпні 1948 року із перехопленої пошти, яка призначалася для Р. Шухевича, чекісти дізналися, що недовзі після появи В. Чижевського у Мюнхені він був заарештований Службою безпеки ЗЧ ОУН і поміщений, як зазначається в архівних документах, до тюрми ОУН(б) у місті Міттенвальді. То було спеціально облаштоване приміщення у Ді-Пі таборі для тимчасово переміщених осіб, де утримували підозрюваних у співпраці з радянськими спецслужбами і скоєнні інших негативних вчинків. Перевірка озвученої ним «легенди» і допити тривали понад рік. Зрештою «легенда» не пройшла перевірку.

«...Там його притиснули, – йшлося в листі від "Деркача" до Р. Шухевича, – і він у всьому зізнався. Все, що відбулося важливе в Краю, в цьому він був винен. Все, що знав, він виказав більшовикам. Розробив план, як ліквідувати піпілья в Краю і рух за кордоном. Він повинен був організувати знищення Бандери і т. п.» (ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 30. – Т. 4. – Арк. 213).

Вочевидь, в мдб недооцінили оунівську Службу безпеки. Це документально підтверджено і в рапорті на міністра держбезпеки урср М. Ковальчука. У ньому зазначалося:

«Як у подальшому з'ясовано, основною причиною провалу і викриття "Д-2" як нашого агента є невиконання колишнім 1-м Головним управлінням мдб срср низки доволі серйозних заходів із підтвердження "легенди" "Д-2", згідно з якою він нібито утримувався в таборі "Бухенвальд", звідки втік із низкою осіб німецької національності. Насправді ж "Д-2" не був поміщений до цього табору, що встановила СБ під час перевірки показань агента»

(ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 30. – Т. 4. – Арк. 271).

Тобто співробітники берлінської резидентури мдб срср мали помістити В. Чижевського на певний час до цього концтабору, який після Другої світової війни ще упродовж якогось часу використовувався радянською військовою адміністрацією для утримання колишніх полонених та

інших осіб. У планах такий пункт був, але його не виконали. Тим часом працівники СБ ЗЧ ОУН через українців, які пройшли через цей табір смерті, зібрали необхідну інформацію про розташування бараків, територію, умови утримання та інші особливості. Коли В. Чижевського попросили докладно розповісти, де саме і з ким перебував у таборі, він почав плутатися в показаннях і не зміг правильно все описати. Заплутався і в інших свідченнях. Після цього змушений був у всьому зізнатися.

Зі слів затриманого чекістами емісара Центрального Проводу ОУН(б) Василя Дишканта, В. Чижевський нібито зізнався ще і в тому, що «він намагався виказати радянським органам Шухевича Романа, однак лише випадково той не потрапив у засідку і замість нього були вбиті Арсенич Микола («Михайло»), керівник референтури СБ Проводу ОУН на Україні, і його дружина». Водночас, проаналізувавши свідчення В. Дишканта та інші джерела, в мдб дійшли висновку, що «"Д-2" під арештом у СБ піддавався активним допитам із застосуванням методів фізичного впливу, оскільки за інших обставин навряд чи став би давати такі розбіжні показання, понад те зізнання в тому, що насправді не робив (виказування лідерів бандитів "Тараса" і "Перебийноса", спроба виказати радянським органам Шухевича)» (ГДА СЗРУ. – Ф. 1. – Спр. 30. – Т. 4. – Арк. 241–242).

Зрештою за підсумками внутрішнього розслідування В. Чижевський за зраду був засуджений до смертної кари. Ні минулі заслуги в організації, ні наближення до провідних діячів ОУН не стали на перешкоді цьому. Зрада ідеї, принципів, побратимів у визвольній боротьбі не мала прощення. Це була жорстка, але принципова позиція, і на це була політична воля.

На протигагу В. Чижевському, імена Д. Маївського і Д. Грицяя, які були так само затримані на чехословацько-німецькому кордоні і прийняли непросте рішення вкоротити собі віку, щоб під тортурами не виказати організаційні таємниці, в усі періоди історії були вкриті ореолом мучеництва. Нині вони вшановуються як незламні герої.

Читайте також: **Невивчені уроки засновника Української повстанської армії Тараса Бульби-Боровця**

Джерело: **Служба зовнішньої розвідки України**

Читайте також:

- Розсекречені архіви радянських спецслужб. Як співробітники КДБ намагалися зробити з письменника Івана Багряного «червоного»
- Розсекречені архіви: Невідомий план ліквідації Степана Бандери
- «Нептун-47», таємна зброя МГБ
- Розсекречені архіви: Євген Врецьона. Шеф розвідки «Закордонного центру ОУН»
- Розсекречені архіви радянських спецслужб. Гарвардські студії Омеляна Прицака... під кутом зору КДБ УРСР
- Розсекречені архіви радянських спецслужб. Віхи історії української розвідки: Інформбюро Генштабу Армії УНР
- Розсекречені архіви радянських спецслужб: Спецоперація КДБ - «Дніпро» на теренах Західної Німеччини.
- Розсекречені архіви радянських спецслужб: Письменник Ігор Костецький. КДБ ловив його, та не...

Читайте «Аргумент» в **Facebook** и **Twitter**

*Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.*